

MİKRO KREDİ/MİKRO FİNANS YAKLAŞIMI : TARIM AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Yrd.Doç.Dr.M.Metin ARTUKOĞLU

E.Ü.Ziraat Fakültesi

Tarım Ekonomisi Bölümü

1.GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede tarımın finansmanına ilişkin yapıya dönük sorunlar, süreklilik arz etmektedir. En iyi finans mekanizmalarının kurulmasına dönük çabalar, bu konuda politika belirleyiciler için önemli bir çalışma alanı olmaya devam etmektedir.

Son zamanlarda gelir düzeyi düşük ülkelerde mikro kredi programlarının devreye sokulduğu görülmektedir. Mikro finans/Mikro kredi programları yoksulluğu azaltmak ve pazara ürün çıkışını hızlandırmak için önemli bir araç olarak nitelendirilmektedir.

Resmi kredi kurumlarıyla birlikte hareket eden mikro finans kurumlarının, resmi olmayan kredi kaynaklarına önemli bir alternatif olarak oluştuğu ve bu kurumlara üye olanların tefecilere bağımlılığının azaldığı da belirtilmektedir. Hanehalklarının mikro-kredi programlarına girerek; gelirlerini arttırmak, istihdam sağlamak ve tüketim düzeylerini arttırmak gibi önemli yararlar sağlayabildikleri de belirtilmektedir.¹

Mikro finans/Mikro kredi yaklaşımlarını dünyadaki uygulamalarından hareketle inceleyerek, tarım sektörü açısından değerlendirecek bu bildiri ile Türkiye tarımı için de bu seçeneğin uygulanabilirliği tartışmaya açılmış olacaktır.

2.MİKRO KREDİ/MİKRO FİNANS KAVRAMI VE KAPSAMI

Finans ve kredi kavramları ayrı anlamları ifade etmemekle beraber, bu tebliğ kapsamına giren konu açısından literatürde birbirleri yerine de kullanılmaktadırlar. Bu nedenle konunun başlığı mikro kredi/mikro finans olarak verilmiştir. Ancak çalışmada mikro kredi olarak kullanılacaktır.

Mikro kredi, özellikle yoksulların kredi ihtiyaçlarını karşılayacak hiçbir resmi kurumun olmayışı ve yoksul kadınların maddi yönden güçlendirilmesinde karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir kredi organizasyonu olarak tanımlanabilir. Zaten bu nedenle mikro kredi ticari bankalar tarafından ihmal edilen kadınlar için giderek daha popüler hale gelmektedir.²

Mikro kredi, çoğu borç alamayacak durumdaki insanlara cari faiz oranının oldukça altında bir faiz oranıyla kısa vadeli borç veya bir miktar para sağlanması yoluyla yardım eli uzatan basit bir yol olarak tanımlanmaktadır.³

Mikro kredi programları çoğu düşük gelirli ülkelerde bir anti-yoksulluk aracı olarak ortaya çıkmıştır.Yoksulların ve düşük gelirli kişilerin vede özellikle kadınların kendi seçtikleri kırsal aktiviteler içinde

¹ Shahidur R.Khandar, "Micro-Credit Programme Evaluation", IDS Bulletin, Vol.29, Number:4, October 1998, s:12.

² ILO, "Micro Credit in West Africa : How Small Loans Make a Big Impact on Poverty", World of Work, No:31, 1999,s.13.

³ ILO, "Micro Credit...a.g.e.s.14.

iş edinmelerine yardımcı olan finansal hizmetleri sağlamak bu programların ana amacını oluşturmuştur. Tarımda, tarımsal faaliyetlerin karşı karşıya olduğu riski üzerine alabilecek bir mikro kredi programı, fakirlere maliyetine kredi sağlayarak, onların kendi işlerini yaratabilmelerini olanaklı kılacağı belirtilmektedir.¹

Mikro kredi programları ile yoksulluk ve pazarda etkinsizlik azaltılmak istenmektedir.² Nitekim Dünya Bankası başkanı James D. Wolfensohn 1996'da yaptığı bir konuşmada "mikro kredi programları dünyanın en yoksul köylerine ve en yoksul insanlarına pazar ekonomisinin canlılığını getirmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması amaçlı bu yaklaşım milyonlarca bireyin onurlu bir biçimde yoksulluktan kurtulmalarına olanak sağlamıştır" demektedir.³

Bu çerçevede Dünya Bankasının 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk içindeki (günde bir dolardan az gelir sağlayan) insan sayısını yarı yarıya azaltmayı hedeflemektedir.⁴

Mikro kredi programlarının yöresel gelişme üzerine de etkileri olduğu görülmektedir. Bu etki tarım (köy grupları, çiftçi kooperatifleri ve uzmanlaşmış tarım organizasyonları), el sanatları (el sanatları grupları ve kadın el sanatları birlikleri), sosyal ekonominin finansmanı (tasarruf ve kredi düzenleri, köy bankaları), sosyal koruma (sağlık birlikleri, temel sağlık merkezleri) gibi oldukça geniş ve farklı alanlarda hissedilmektedir. Bu nedenle mikro kredi sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir değişimde de etken olan bir güç olarak görülmektedir.⁵

Yukarıda kısaca açıklanan bilgiler çerçevesinde mikro kredinin tarım ve tarım dışı birçok alanda yoksulluğun azaltılmasında ve aynı zamanda sosyal değişimin sağlanmasında etkili bir araç olabileceğinin önemli ölçüde kabul gördüğü ifade edilebilir.

3. MİKRO KREDİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜNYA'DAKİ UYGULAMALARI

Mikro kredi uygulamalarının ortaya çıkışı 1976-1979 yılları arasındaki bir deneme sürecinden sonra topraksız çiftçilere teminat aranmaksızın kredi dağıtım yoluyla 1979 yılında Bangaldeşe'te Muhammed Yunus adlı iktisat profesörü bir bilim adamının öncülüğünde başlamıştır. Sistemin kurulduğu dönemde Bangaldeşte, yoksulların kredi ihtiyacını giderecek hiçbir resmi finans kurumu bulunmamaktaydı. Tarımda faizler oldukça yüksekti. Örneğin ekim mevsimi başında alınan bir ölçü (maund) çeltiğin hasat zamanı iki buçuk ölçü ödenmekteydi. Toprak teminat olarak gösterilirse ve borcun tamamı ödenene kadar toprağın mülkiyeti borç verende kalmak veya teminat olarak kredi verenin toprağında zorunlu ırgatlık yapılması koşuluyla borç alınabilmekteydi. Bankalar yoksullara ve kadınlara kredi vermemekteydi. Bu genel yapı içinde yoksullar ve kadınlara kredi vermeyi amaçlayan Grameen Bank'ın kurulduğu görülmektedir.⁶ Bu bankanın, klasik bankalardan farklılıkları ortaya konulduğunda Grameen Bank sisteminin işleyişi de daha iyi açıklanacaktır. Bu amaçla çizelge 1 oluşturulmuştur.

Çizelge 1'deki veriler ışığında iki bankanın oldukça farklı özellikleri olduğu görülmektedir. Grameen Bank'ın diğer bankalardan farklı olan bir diğer özelliği de yönetim kurulunun oluşum şeklidir. 13 üyeden oluşan yönetim kurulunda dokuz üye müşterilerden seçilmektedir.

¹ Shahidur R. Khandker, "Micro-Credit ... a.g.e, s.11.

² Shahidur R. Khandker, "Micro Credit... a.g.e. s.11.

³ Muhammed Yunus (Çev. Gülten Şen), Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, Doğan Kitap, Eylül 1999, s.41.

⁴ Muhammed Yunus, a.g.e.s.42.

⁵ ILO, "Micro Credit. a.g.e., s.13-14

⁶ Grameen, Bangaldeşte kırsal -köye ait anlamına gelmektedir.

Çizelge 1 : Klasik Bir Banka ile Bangaldehy Grameen Bankın Karşılaştırılması

Klasik Banka	Grameen Bank
Müşteriler genellikle yoksulluk çizgisinin epey üstündedir.	Müşterilerin tamamı yoksulluk çizgisinin altındadır.
Teminat çok önemlidir.	Karşılıklı güven önemlidir.
Müşteri bankaya gelir.	Banka müşteriye gider.
Personel şubede çalışır.	Personel müşterinin yanında çalışır. Banka kendi personelini kendi eğitim enstitülerinde Gramen felsefesine göre yetiştiriyor.
Kredi çeşidi sınırlıdır.	50'den fazla farklı kategori var.
Sadece ekonomik amaçlıdır.	Ekonomik ve sosyal amaçlıdır.
Kurallar ve prosedür önemlidir.	Bunlar önemsiz. İnsan önemlidir.

Kaynak: Muhammed Yunus (Çev. Gülten Şen), Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, Doğan Kitap, Eylül 1999, çeşitli sayfalar yardımıyla hazırlanmıştır.

Bankanın başkanı hükümet tarafından, genel müdür ise, yönetim kurulunca seçilir. Şu sıralarda başkanın da yönetim kurulunca seçilmesi için çalışmalar sürmektedir.

Bugün Grameen Bank Bangaldehy'deki köylerin yarısından fazlası olan 36 000 köyde, 1079 şube ve 12 000 personeli ile 2 milyon borçlu ve 35 milyon dolar kredi hacmi ile çalışmaktadır.¹

Grameen Bank başlangıçta Bangaldehy Merkez Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (International Fund of Agricultural Development, IFAD) gibi kurumlardan kredi alırken, günümüzde bunlara ilave olarak tahvil çıkararak, ticari bankalardan kredi alarak sermaye sağlama yoluna gitmektedir. Açılan krediler en çok bir yıl vadeli, haftalık eşit taksitlerle geri ödenen, % 20 yıllık faizli olarak verilmektedir. Geri ödeme oranı % 99'dur. Grameen Bank'ın asıl gücünün neredeyse kusursuz işleyen kredi tahsilat oranlarından kaynaklandığı ifade edilmektedir.²

Mikro kredi uygulamalarının işgücü ve gelir üzerine oldukça önemli etkileri olmuştur. Programa katılanlar kendi becerilerini kullanarak iş yapabilir hale gelmişler ve böylece gelir düzeyleri önemli ölçüde yükselmiştir. Ayrıca programa katılan kadınların pazarlık güçleri artmış, dış çevreyle olan ilişkileri olumlu ölçüde etkilenmiştir. Programla aile planlaması, kaynaklara ulaşma gibi konularda önemli mesafe alındığı da ifade edilmektedir.³

Günümüzde Grameen Türü kredi programlarının, bir başka ifade ile mikro kredi programlarının beş kıtada 58 ülkede uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Sistemin temeli, halkın en yoksul %25'i ve özellikle en yoksul kadınlar üzerine yoğunlaştığından, sistemi uygulayan ülkeler genellikle yoksul üçüncü dünya ülkeleri olmuştur. Dünyadaki yoksulların 4/5'inin Asya'da olması da mikro kredi programlarının çoğunlukla Asya ülkelerinde uygulanma alanı bulmasını sağlamıştır. Ancak Avrupa ve Amerika kıtasında bazı gelişmiş ülkelerinde, özellikle yoksul bölgeleri için ve bazende göçleri önlemek amacıyla benzer programlar uyguladıkları görülmektedir. Bu çerçevede sistemin uygulama alanı bulduğu ülkeler çizelge 2'de verilmiştir.

¹ Muhammed Yunus, ...a.g.e., s.138.

² Muhammed Yunus, ...a.g.e., çeşitli sayfalar.

³ Lutfun N.Khan Osmani, Impact of Credit on the Relative Well-Being of Women, IDS Bulletin, Volume :29, Number:4, October 1998, s.35.

Çizelge 2 : Mikro Kredi Programlarını Uygulayan Ülkeler

Kıta	Ülke
Afrika	Burkina Faso, Çad, Etyopya, Fas, Gana, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Lesotho, Malavi, Mali, Mısır, Moritanya, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tanzania, Togo, Uganda, Zimbabve.
Asya	Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Çin, Endonezya, Fiji, Filipinler, Hindistan, Kamboçya, Kırgızistan, Lübnan, Malaysia, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam.
Avustralya	Papua-Yeni Gine.
Avrupa	Arnavutluk, Fransa, Hollanda, Norveç.
Amerika	ABD, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Guatemala, Guyana, Jamaika, Kanada, Kolombiya, Meksika, Peru, Salvador, Şili.

Kaynak : 1) Muhammed Yunus (Çev. Gülden Şen), Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, Doğan Kitap, Eylül 1999, s.224.
2) IDS, Bulletin, Volume:29, Number:4, October 1998, çeşitli sayfalar.

4. TÜRKİYE'DE TARIMDA MİKRO KREDİNİN UYGULANABİLİRLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mikro kredi uygulamalarını Türk tarımı açısından değerlendirmeden önce Türkiye'de tarımsal kredi uygulamalarını genel hatlarıyla analiz etmekte yarar vardır. Şüphesiz buradaki amaç acaba bu başarılı modelin bazı yönleriyle Türkiye'deki tarımsal kredi modelinin aksayan yönlerine bazı yenilikler getirebilir mi? sorusuna yanıt aramaktır.

Öncelikle Türkiye'de tarımsal kredi konusunda belirgin bir politikanın izlendiğini söylemek güçtür. Tarımsal kredi uygulamaları genel olarak T.C. Ziraat Bankası'na sürdürülmektedir. Bankaca verilen kredilerde küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerine dönük farklı bir uygulama (vade, faiz, geri ödeme şekli gibi) olmadığı gibi, mikro kredi açısından hedef kitleyi oluşturabilecek topraksız çiftçilere dönük bir uygulama da yoktur. Aynı şekilde tarımsal kredi uygulamalarında çiftçiye en yakın kurum olan Tarım Kredi Kooperatifleri açısından konuya bakıldığında benzer uygulamanın bu kurum içinde geçerli olduğu görülmektedir.

Mikro kredi uygulamaları ile Türkiye'deki tarımsal kredi uygulamaları karşılaştırıldığında çizelge 3'teki farklılıklar ortaya çıkacaktır.

Çizelge 3: Türkiye'deki Tarımsal Kredi Uygulamaları ile Mikro Kredi Uygulamalarının Karşılaştırılması

Türkiye'deki Uygulama	Mikro Kredi uygulaması
Daha çok büyük işletmelere yarıyor.	Topraksız ve yoksullara dönüktür.
Teminat çok önemlidir.	Teminat önemli değil, karşılıklı güvene dayalıdır.
Kredilerin kontrolü zayıftır.	Krediler titizlikle kontrol ediliyor (Türkiye'de 1990 öncesi uygulanan kontrollü zirai kredi uygulamasına benziyor).
Çiftçilerin sisteme bağlılığı zayıf, bu konuda eğitim yok.	Bağlılık çok kuvvetli, katılımcı kırsal değerlendirme benzeri yaklaşım ile çiftçinin sorunu beraberce belirleniyor ve buna göre kredi mekanizması yönlendiriliyor. Eğitim önemlidir.
Kredi kuruluşları çiftçiye gitmiyor.	Kurum çiftçiyi buluyor, kurum çok sayıda şube ile çiftçiye çok yakın (Türkiye'de dağılım ağı açısından Tarım Kredi Kooperatifleri buna benziyor)

Türkiye'deki Tarımsal Kredi Uygulamaları ile mikro kredi uygulamaları karşılaştırıldığında, mikro kredi uygulamasına az da olsa benzerlik gösteren ve 1990 yılı öncesi uygulanan kontrollü zirai kredi

uygulaması görülebilmektedir. Ancak teminatsız ve yoksul (bir ölçüde topraksız) çiftçilere dönük bir uygulamaya rastlanılmamaktadır.

Türkiye’de mikro kredi uygulamalarının işlerlik kazanabilmesi için, ya Tarım Kredi Kooperatiflerin mevcut organizyonundan yararlanılabilir ya da mevcut tarımsal kredi kurumları yanında hedef kitleyi oluşturacak topraksız çiftçiler ve kırsal kesimde istihdamında yarar olan çoğunluğunu kadınlar ve belli yaşa gelmiş gençlerin oluşturacağı gruplara yönelik bir organizasyon düşünülebilir. Bu organizasyon, mikro kredi uygulamasından yararlanacakların da katılımını hedef alan bir yaklaşım (katılımcı yaklaşım) ile kredi konuları ve uygulamayla ilgili konularda (vade, faiz, geri ödeme koşulları gibi) yetkili olmalıdır.Sistemin kurulması ve işleyişinde başarılı bir model olan Grameen Bank modeli örnek olabilir. Böylesi bir organizasyon ile Türkiye’de de önemli bir sorun olan kırsal kesimden kente göçün önlenmesi ve kırsal kesimdeki gizli işsizliğin azaltılması konusunda da bir adım atılmış olabilecektir. Bu sistemin kentsel kesimde de özellikle kadınlara yönelik olarak el becerilerinin geliştirilmesi açısından işlerlik kazanabileceği düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Yoksulluğun ve kırsal kesimde geri kalmışlığın önlenmesinde bir model olarak düşünülen ve bugün 58 ülkede uygulama alanı bulan mikro kredi uygulamalarının değerlendirildiği bu çalışma ile konuya tarımsal açıdan yaklaşılmaya çalışılarak, konu Türkiye tarımı açısından irdelenmiştir. Bu modelin özellikle kırsal kesimdeki gizli işsizliğin azaltılması, kırdan kente göçün önlenmesi (mevcut nüfusun yerinde istihdamı) ve özellikle teminatı olmayan topraksız çiftçiler ve bir ölçüde küçük işletmeler için bir model olabileceği düşünülmüştür. Şüphesiz bu modelin dünyadaki uygulamaları ile tıpa tıp benzer şekilde Türkiye’de de uygulanabileceği düşünülmemektedir.Türkiye’nin kendine özgü kırsal ve tarımsal koşulları modelde bazı değişikliklerin olabileceğini ve bunun tartışılması gerektiğini göstermektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

IDS, Bulletin, Volume:29, Number:4, October 1998.

ILO,"Micro Credit in West Africa:How Small Loans Make a Big Impact on Poverty", World of Work, No:31, 1999.

KHANDER, Schahidur R., "Micro-Credit Programme Evaluation",IDS Bulletin, Vol.29,Number:4, October 1998.

OSMANI, Lutfun N.Khan, Impact of Credit on the Relative Well-Being of Women, IDS Bulletin, Volume: 29 , Number: 4,October 1999.

YUNUS, Muhammed,(Çev.Gülden ŞEN),Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, Doğan Kitap, Eylül 1999.